

INGLIZ TILI GRAMMATIK KOMPETENSIYASINI QANDAY SHAKLLANTIRISH

Alimboyeva Iqlima Hasanboyevna

Ma'mun universiteti Lingvistika mutaxassisliki 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Jabbarov Ikromjon Jumaniyozovich

Annotatsiya. Maqolada ingliz tili grammatik kompetensiyasini shakllantirishning nazariy asoslari, metodik tamoyillari va amaliy texnologiyalari tahlil qilinadi. Grammatik kompetensiya til o'rganishning tor doiradagi qoidalar majmui emas, balki grammatik shakllarni to'g'ri, mazmunli va vaziyatga mos qo'llash qobiliyati sifatida talqin qilinadi. Zamonaviy til o'qitish nazariyasida grammatik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lib, u pragmatik va sotsiolingvistik kompetensiyalar bilan uzviy bog'liq holda shakllanadi.

Kalit so'zlar: grammatik kompetensiya, ingliz tili, kommunikativ kompetensiya, grammaring, focus on form, interfaol ta'lim, nazoratli mashq.

KIRISH

Ingliz tilini o'qitish jarayonida grammatik kompetensiya muhim o'rin tutadi, chunki u til birliklarini to'g'ri bog'lash, ma'noni aniq ifodalash va kommunikativ vazifani muvaffaqiyatli bajarish uchun zarur tayanchni yaratadi. Yevropa Kengashining CEFR Companion Volume hujjatida kommunikativ til kompetensiyasi lingvistik, pragmatik va sotsiolingvistik yo'nalishlar birligida talqin qilinadi; mazkur jihatlar real til qo'llanishida bir-biridan ajralmaydi [1]. Canale va Swain ham kommunikativ kompetensiyani faqat grammatik aniqlik bilan cheklanmaydigan, balki bir necha o'zaro bog'liq tarkiblardan iborat tizim sifatida izohlaganlar [2]. Shuning uchun grammatik kompetensiyani shakllantirish masalasi qoidalarni yod oldirishdan iborat emas; u o'quvchini grammatik vositalarni maqsadga muvofiq, kontekstga mos va nutqiy vazifaga xizmat qiladigan tarzda qo'llashga olib kelishi kerak. [1], [2].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Grammatik kompetensiyani shakllantirishning birinchi sharti grammatikani statik sxema emas, dinamik nutqiy resurs sifatida ko'rishdir. Larsen-Freeman "Teaching Language: From Grammar to Grammaring" asarida grammatikani tayyor qoidalar to'plamidan ko'ra kengroq tushunishni taklif etadi va "grammaring" tushunchasini grammatik strukturalarni to'g'ri, mazmunli va o'rinli qo'llash qobiliyati sifatida izohlaydi [4]. Mazkur yondashuv muhim metodik xulosaga olib keladi: o'quvchi Present Simple formulasi yoki Passive Voice qolipini bilishi grammatik kompetensiya shakllanganini anglatmaydi; u ushbu shakllarni qaysi vaziyatda, nima maqsadda va qanday ma'no nuanslari bilan ishlatishni bilishi zarur. Shu bois zamonaviy metodikada

grammatikani forma, ma'no va funksioning birligi sifatida o'qitish tobora muhimlashmoqda. [4], [1].

Grammatik kompetensiyani shakllantirishning ikkinchi sharti — qoidani tushuntirish va shaklni sezdirish o'rtasidagi muvozanatni to'g'ri topishdir. Ellis grammatikani o'qitish masalasida o'quvchi diqqati grammatik shaklga qaratilishi zarurligini, biroq bu diqqat ma'nodan uzilgan holda emas, til faoliyati jarayonida shakllanishi lozimligini muhokama qiladi [3]. Benati va Schwieter ham turli pedagogik aralashuvlar, ayniqsa shaklga yo'naltirilgan o'qitish, strukturaviy sezdirish va maqsadli mashqlar ikkinchi til o'zlashtirishida ijobiy natija berishini ko'rsatadilar [5]. Demak, ingliz tili grammatik kompetensiyasini rivojlantirishda na faqat deduktiv qoida berish, na faqat intuitiv "sezib olish" yetarli. Eng samarali yo'l — o'quvchini grammatik shaklni ko'rishga, farqlashga va uning vazifasini anglashga yo'naltiradigan muvozanatli metodik tizimdir. [3], [5].

NATIJARLAR

Mazkur jarayonning boshlang'ich bosqichi odatda kuzatish va noticing, ya'ni grammatik shaklni ajrata olishdan iborat bo'ladi. O'quvchi nutq yoki matnda ma'lum strukturani ko'rmasa, uni faol qo'llashga ham o'tolmaydi. Shu sababli dars boshida matn, dialog, audio yoki kichik kommunikativ vaziyat orqali maqsadli grammatik model sezdiriladi. Masalan, zamonlarni o'rgatishda o'qituvchi avval nutqiy vaziyat yaratadi: kundalik ishlar, hozirgi jarayon, o'tgan voqea yoki reja. Keyin o'quvchi mazmunning o'zgarishi bilan bog'liq grammatik ko'rsatkichlarni kuzatadi. CEFR kommunikativ kompetensiya tarkiblarini ajralmas tizim sifatida talqin qilgani sababli grammatik shakl ham boshidan mazmun va pragmatik vazifa bilan bog'langan holda berilishi lozim [1]. [1], [4].

Keyingi bosqich nazoratli mashqdir. Grammatik kompetensiya erkin nutqqa birdan o'tmaydi; u ma'lum darajada avtomatlashuvni talab qiladi. Larsen-Freeman asarining qisqacha tavsifida ham grammar structures accurately, meaningfully, and appropriately degan uchlik urg'ulanadi [4]. Demak, accuracy — aniqlik bosqichi butunlay chetlab o'tilmasligi kerak. Biroq nazoratli mashq faqat mexanik takrorlash shaklida emas, ma'no bilan bog'langan tarzda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Masalan, gaplarni ko'r-ko'rona almashtirish o'rniga, o'quvchi ma'no farqini ko'rsatadigan juftliklar bilan ishlaydi, savollarga javob beradi, chiziqli mashqni tanlash mashqi bilan emas, mazmuniy tanlov bilan bajaradi. Bunday usul grammatik shaklni mexanik emas, ongli ravishda mustahkamlaydi. [4], [5].

Grammatik kompetensiyaning haqiqiy shakllanishi esa kommunikativ qo'llash bosqichida yuz beradi. Canale va Swain kommunikativ yondashuv nazariyasini ishlab chiqishda grammatik komponentni alohida tan olgan bo'lsalar-da, uni yakka holda yetarli deb bilmaydilar [2]. Shu sabab grammatikani darsning asosiy qismida nutqiy topshiriqlar bilan bog'lash zarur: juftlikdagi dialog, muammoli vaziyat, rol o'yinlari,

qisqa yozuv, ma'lumot almashish, tasvirlash, taqqoslash, izohlash va munozara kabi vazifalar grammatik shaklni real qo'llanish maydoniga olib chiqadi. O'quvchi, masalan, conditionals mavzusini faqat gap to'ldirish orqali emas, "Agar men maktab direktori bo'lsam...", "Agar ekologik muammo kuchaysa..." kabi fikriy vaziyatlarda qo'llaganda grammatik kompetensiya kommunikativ kompetensiya bilan birlashadi. [2], [5].

XULOSA VA MUNOZARA

Ingliz tili grammatik kompetensiyasini shakllantirish izchil, ko'p bosqichli va kommunikativ yo'naltirilgan metodik jarayondir. Nazariy manbalar grammatik kompetensiyani kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismi sifatida talqin qiladi [1], [2], grammatikani o'qitish bo'yicha ilmiy munozaralar esa qoidani yodlash bilan cheklanadigan model yetarli emasligini ko'rsatadi [3], [5]. Larsen-Freeman ilgari surgan "grammaring" yondashuvi esa grammatika bilimini real nutqda to'g'ri, mazmunli va mos qo'llash bilan bog'lash zarurligini yaqqol namoyon etadi [4]. Shundan kelib chiqib, grammatik kompetensiyani rivojlantirishda shaklni sezdirish, ma'no bilan bog'lash, nazoratli mashq, kommunikativ topshiriq, refleksiya va teskari aloqani bir tizimda tashkil etish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 235 p.
2. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. 1980. Vol. 1. No. 1. P. 1–47.
3. Ellis R. Current Issues in the Teaching of Grammar: An SLA Perspective // TESOL Quarterly. 2006. Vol. 40. No. 1. P. 83–107.
4. Larsen-Freeman D. Teaching Language: From Grammar to Grammaring. Boston: Thomson/Heinle, 2003. 170 p.
5. Benati A., Schwieter J. W. Pedagogical Interventions to L2 Grammar Instruction // In: Schwieter J. W., Benati A., eds. The Cambridge Handbook of Language Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. P. 477–499.